

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНА УСТАНОВА
«ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ «БЕЙТ-ХАНА»

Кафедра природничо-наукової підготовки

РОБОЧА ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

ОДЗ 1. 08. ВІКОВА ФІЗІОЛОГІЯ ТА ПЕДІАТРІЯ

підготовки: **бакалаврів**
(назва рівня вищої освіти)

галузі знань: **01 Освіта/Педагогіка**
(шифр і назва галузі знань)

спеціальність: **012 Дошкільна освіта**
(код і найменування спеціальності)

Дніпро-2024

Робоча програма освітнього компонента ОДЗ 1. 08 Вікова фізіологія та педіатрія спеціальності 012 Дошкільна освіта освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів для здобувачів вищої освіти I курсу.

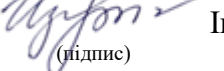
Розробник: Кузнецова Таїса Анатоліївна, викладач кафедри природничо-наукової підготовки

Робоча програма розглянута та затверджена на засіданні кафедри природничо-наукової підготовки

Протокол від «26» серпня 2024 року № 1

Зав. кафедри Аліна ТЕПЛИЦЬКА, к. пед. н.
(підпис)

Робоча програма перевірена навчально-методичним відділом «28» серпня 2024 року

Завідувач навчально-методичного відділу Інна ЗЕРКАЛЬ
(підпис)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисциплін за формами навчання	
	Денна	Заочна
Статус дисципліни (обов'язкова чи вибіркова)	Обов'язкова	
Мова викладання	українська	
Передумови вивчення навчальної дисципліни (які дисципліни мають передувати вивченню)	Вихідна	
Курс	I	I
Семестр	I	2-3 триместр
Загальний обсяг годин / кредитів	150/5	150/5
Кількість змістовних модулів	3	3
Годин на аудиторне вивчення	60	18
Годин на самостійне вивчення	90	132
Форма підсумкового контролю	іспит	іспит

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу:

висвітлення особливостей життєдіяльності організму в різні періоди онтогенезу, функцій органів, систем органів і організму в цілому в міру його росту і розвитку, а також валеологічних вимог і нормативів, необхідних у роботі вихователя дошкільного закладу з метою створення оптимальних умов роботи та забезпечення індивідуального здоров'я дітей;

формування поетапного засвоєння закономірностей росту і розвитку організму на різних етапах онтогенезу, для педагогічної ефективності виховання і навчання, що дозволяє у педагогічному процесі студентам систематизувати отримані знання і стимулює їх до самостійності в процесі пізнання.

Розділ «Педіатрія» відображає сучасний стан галузі та включає питання про найважливіші досягнення педіатричної науки, профілактики та зниження захворюваності, застосування правил професійної етики і деонтології, а також спрямування здобувачів освіти на формування здорового способу життя.

Завдання:

- розглянути особливості життєдіяльності організму в різні періоди онтогенезу, зокрема особливості функціонування кожної системи органів;
- науково обґрунтувати гігієнічні заходи для збереження індивідуального здоров'я дітей;
- навчити формувати навички здоров'язбереження у дітей.

У результаті вивчення навчальної дисципліни **студент повинен знати:**

- предмет та завдання вікової фізіології та педіатрії;
- загальні закономірності росту і розвитку дітей дошкільного віку;
- основні етапи розвитку фізіологічних систем організму дитини;
- значення фізіологічних систем в регуляції і узгодженості функцій організму дитини та взаємозв'язку організму з навколишнім середовищем;
- гігієнічні правила, які б сприяли зміцненню індивідуального здоров'я дітей.

вміти:

- досліджувати фізіологічний стан систем органів власного організму за спеціальними методиками;
- застосовувати гігієнічні знання для збереження і зміцнення індивідуального здоров'я дітей;
- надавати кваліфіковану долікарську медичну допомогу, проводити лікувально-профілактичні заходи, що спрямовані на стабілізацію і зміцнення здоров'я дітей, запобігання захворюванням, враховуючи особливості фізіологічного розвитку органів та систем у дітей.

Набуття компетентностей:**Загальні компетентності:**

КЗ-1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

КЗ-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

КЗ-3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

КЗ-4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

КЗ-5. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

КЗ-6. Здатність до міжособистісної взаємодії

КЗ-7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

КЗ-8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

КЗ-9. Здійснення безпечної діяльності.

Фахові (спеціальні) компетентності:

КС-1. Здатність працювати з джерелами навчальної та наукової інформації.

КС-2. Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку базових якостей особистості (довільність, самостійність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самооцінка, самоповага).

КС-3. Здатність до розвитку допитливості, пізнавальної мотивації, пізнавальних дій у дітей раннього і дошкільного віку.

КС-6. Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки.

КС-8. Здатність до формування в дітей раннього і дошкільного віку навичок екологічно безпечної поведінки і діяльності в побуті, природі й довкіллі.

КС-12. Здатність до фізичного розвитку дітей раннього і дошкільного віку, корекції і зміцнення їхнього здоров'я засобами фізичних вправ і рухової активності.

КС-14. Здатність до формування в дітей раннього і дошкільного віку навичок здорового способу життя як основи культури здоров'я (валеологічної культури) особистості.

КС-16. Здатність до виховання в дітей раннього і дошкільного віку толерантного ставлення та поваги до інших, попередження та протидії булінгу.

КС-17. Здатність нести відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах праці.

КС-18. Здатність знаходити, опрацьовувати потрібну освітню інформацію та застосовувати її в роботі з дітьми, батьками.

КС-19. Здатність до комунікативної взаємодії з дітьми, батьками, колегами.

КС-20. Здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного

поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини.

Програмні результати навчання

ПР-03 Розуміти природу і знати вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку, особливості розвитку обдарованих дітей, індивідуальні відмінності дітей з особливими освітніми потребами.

ПР-14 Мати навички збереження та зміцнення психофізичного і соціального здоров'я дітей.

ПР-20 Враховувати рівні розвитку дітей при виборі методів і технологій навчання і виховання, при визначенні зони актуального розвитку дітей та створенні зони найближчого розвитку.

ПР-21 Розробляти індивідуальні програми соціалізації й адаптації дітей раннього і дошкільного віку.

ПР-22 Дотримуватись умов безпеки життєдіяльності дітей раннього і дошкільного віку.

3. Програма та структура навчальної дисципліни для денної та заочної форми навчання

Змістовий модуль I. ВІКОВА ФІЗІОЛОГІЯ ОРГАНІВ І СИСТЕМ ОРГАНІЗМУ

Тема 1. Загальні закономірності росту та розвитку організму

Поняття росту і розвитку. Вплив середовища на ріст і розвиток. Вікова періодизація. Акселерація — прискорення фізичного розвитку дітей (поняття і причини).

Рівні організації організму людини: клітинний, тканинний, органний, системи органів (фізіологічні та функціональні системи органів), організмий. Основи цитології. Будова клітин. Функціональне значення окремих структур клітини. Основні процеси життєдіяльності клітини. (обмін речовин, живлення, дихання, подразливість, збудливість, розмноження). Основи гістології. Класифікація тканин: будова і функції. Органи і системи органів організму людини. Саморегуляція — універсальна властивість організму.

Основні поняття теми: цитологія, ендоплазматичний ретикулум, мітохондрії, лізосоми, комплекс Гольджі, рибосоми, клітинний центр, ядро, хромосоми, білки, жири, вуглеводи, амінокислоти, нуклеїнові кислоти; тканини: епітеліальні, м'язові, тканини внутрішнього середовища (рідкі та сполучні), нервова; процеси життєдіяльності: фагоцитоз, піноцитоз, розмноження (мітоз), збудження, гальмування, рефлексії; процеси обміну речовин і енергії — анаболізм, катаболізм.

Тема 2. Вікові особливості опорно-рухового апарату, його гігієна

Значення опорно-рухової системи. Загальні відомості про скелет (форма, з'єднання, будова і хімічний склад кісток) ріст кісток, частини скелета. М'язовасистема. Види м'язів. Постава та її різновиди. Причини неправильної постави.

Профілактика та корекція неправильної постави. Вплив фізичних вправ на опорно-рухову систему організму. Гігієна опорно-рухового апарату дошкільників.

Основні поняття теми: опорно-рухова система, скелет, типи з'єднання кісток (суглоб, синартроз, діартроз), відділи скелету людини — скелет тулуба (хребетний стовп, грудна клітка, 12 пар ребер, скелет кінцівок, лопатка, ключиця, передпліччя (променева, ліктьова), зап'ясток, п'ясток, фалангипальців, криж, тазові кістки, стегнова, велика і мала гомілкові кістки, передплесно, плесно, фаланги пальців стопи, череп — мозковий і лицьовий відділи; м'язи, м'язова система, постава, види постави.

Тема 3. Вікові особливості та гігієна серцево-судинної і дихальної систем.

Внутрішнє середовище організму. Значення крові, склад крові (плазма, формені елементи — еритроцити, лейкоцити, тромбоцити). Зсідання крові як захисна реакція організму. Імунітет. Роль І. І. Мечникова у створенні вчення про імунітет. Формування імунних реакцій у процесі розвитку дитини. Органи кровообігу: серце і судини. Будова і

робота серця. Регуляція кровообігу. Рефлекторні впливи на діяльність серця і судин. Гуморальна регуляція кровообігу. Вікові особливості органів кровообігу. Гігієна серцево-судинної системи дошкільників.

Значення дихання. Будова органів дихання (носоглотка, гортань, трахея і бронхи, легені). Дихальні рухи (механізм вдиху і видиху). Типи дихання. Глибини і частота дихання. Газообмін у легенях і тканинах. Регуляція дихання. Особливості збудливості дихального центру у дітей. Гігієна дихальної системи дошкільників.

Основні поняття теми: внутрішнє середовище організму, плазма і елементи крові: еритроцити, лейкоцити, тромбоцити, кровотворення, зсідання крові (тромбоцити, тромбопластин, протромбін, фібриноген, фібрин), аглютинація, резус-фактор, імунітет (природний, штучний), велике і мале коло кровообігу (артерії, вени, капіляри), серце (епікард, міокард, ендокард, перикард), стулкові, півмісяцеві клапани, цикл роботи серця (систола, діастола, систолічний і хвилинний об'єм серця, іннервація серця, тиск крові в судинах, капілярах, розподіл крові в організмі, особливості кровообігу в серці, легенях, мозку, склад лімфи, рух лімфи по лімфатичним судинам; дихання, акт вдиху, типи дихання (діафрагмальний, грудний), життєва ємність легень, склад вдихуваного і видихуваного повітря, альвеолярне повітря, зв'язування кисню кров'ю, зв'язування вуглекислого газу кров'ю, дихальний центр, рефлекторна регуляція, гуморальний вплив на дихальний центр, перший вдих новонародженого, дихання при фізичній роботі.

Тема 4. Вікові особливості травлення, обміну речовин і енергії. Гігієна сечовидільної системи.

Значення травлення. Система органів травлення. Травлення в ротовій порожнині, шлунку, кишечнику. Утворення і виділення жовчі. Скорочення кишок. Рефлекторна регуляція рухів травного тракту. Всмокткування в шлунково-кишковому тракті. Захисна властивість травного тракту. Вікові особливості травлення. Обмін речовин як основна функція життя. Обмін білків, жирів, вуглеводів. Водний і мінеральний обмін. Вітаміни. Вікові особливості енергетичного обміну. Харчування. Гігієна травної системи дошкільників.

Розташування й анатомо-топографічні проєкції органів сечостатевого апарату. Філогенез і онтогенез сечових органів і статевих органів. Особливості будови і функції. Нирка, її положення, розвиток, будова, функція. Ниркові сегменти. Нефрон - структурна і функціональна одиниця нирки. Особливості будови кровоносного русла нирки. Топографія нирок. Оболонки нирки; фіксуєчий апарат нирок; ниркова пазуха; топографія елементів ниркової ніжки. Ниркові чашечки (малі і великі, форнікальний апарат), ниркова миска.

Сечовід, його частини, топографія, будова стінки сечоводу, його звуження, функція. Сечовий міхур: його розвиток, форма, положення, будова стінки. Чоловічий і жіночий сечівник. Вади розвитку органів сечової системи.

Вікові особливості сечовидільної системи. Гігієна сечовидільної системи.

Основні поняття теми: органи травлення (ротова порожнина, стравохід, шлунок, кишки), травні залози (слинні, підшлункова, печінка), ферменти (птіалін, мальтаза, лізоцим, пепсин, желатиназа, хімосин, ліпаза, трипсин, хімотрипсин, амілаза тощо), регуляція слиновиділення (умовнорефлекторне і безумовне), ковтання, жування, характер шлункової секреції, рухова функція шлунка, скорочення кишок (перистальтичні рухи, маятникоподібні рухи, ритмічна сегментація), дефекація; анаболізм (асиміляція), катаболізм (дисиміляція), основний обмін, загальний обмін, енергетичний і пластичний обмін, етапи обміну основних речовин, азотний баланс, азотна рівновага, особливості білкового обміну у дітей. Особливості обміну вуглеводів і жирів, значення води і мінеральних солей в процесі росту і розвитку дитини, значення вітамінів, харчування, органи виділення: нирки (тільця нефрона — мальпігієві клубочки з капсулою Шумлянського, трубочки, пірамідки, ниркові чашечки, ниркова миска), сечовід, сечовий міхур, сечівник, кількість, склад сечі, первинна, вторинна сеча, вікові особливості сечових органів і виділення.

Тема 5. Залози внутрішньої секреції, вплив гормонів на ріст і розвиток.

Ендокринологія. Залози внутрішньої секреції: поняття, місце розміщення, гормони.

Вплив гормонів на ріст і розвиток організму. Гіперфункція та гіпофункція залоз внутрішньої секреції.

Основні поняття теми: ендокринологія, залози внутрішньої секреції, гіперфункція, гіпофункція залоз внутрішньої секреції, ріст, розвиток.

Змістовий модуль II. БІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ.ВИЩА НЕРВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Тема 6. Вікові особливості функцій нервової системи. Вища нервова діяльність.

Значення, загальний план будови і властивості нервової системи. Складність рефлекторної діяльності. Взаємодія процесів збудження і гальмування та їх єдність. особливості нервової системи дитини. Спинний мозок, будова і функції. Спинномозкові нерви, нервові сплетіння. Стовбур головного мозку. Мозочок. Соматична і вегетативна нервова система. Великі півкулі головного мозку. Рефлекторна діяльність кори великих півкуль головного мозку.

Значення праць І. М. Сеченова та І. І. Павлова у вивченні функцій кори великого мозку. Умовні і безумовні рефлекси. Гальмування умовних рефлексів. Аналіз і синтез подразнень в корі великого мозку. Якісні особливості ВНД дитини. Типи ВНД. Сон. Топологічні особливості ВНД дитини. Характеристика основних етапів розвитку нервової системи і ВНД дитини. Гігієна розумової діяльності дошкільника.

Основні поняття теми: загальний план будови (центральна, периферична), нервова система, аксон, дендрит, біла та сіра речовина, еферентні та аферентні нервові волокна; збудливість, провідність, гальмування; сила подразнення — порогова, підпорогова, надпорогова; поняття про рефлекс, рефлекторна дуга, оболонки спинного мозку, внутрішня будова спинного мозку, спинномозкові нерви, нервові сплетення, функції спинного мозку, провідні шляхи, оболонки головного мозку, частини головного мозку: довгастий мозок і вароліїв міст; мозочок; середній мозок, проміжний мозок, черепно-мозкові нерви; кора півкуль головного мозку; зони кори півкуль головного мозку; соматична і вегетативна нервова система; умовні рефлекси, безумовні рефлекси, гальмування, вища нервова діяльність, увага, пам'ять, темперамент, характер.

Тема 7. Вікова фізіологія і гігієна аналізаторів. Фізіологія і гігієна шкіри.

Значення аналізаторів. Зоровий аналізатор та його вікові особливості. Слуховий аналізатор та його вікові особливості. Нюховий, смаковий, дотиковий, вестибулярний аналізатори та їхні вікові особливості. Взаємодія і взаємний вплив аналізаторів. Гігієна органів зору і слуху.

Будова та функції шкіри. Участь шкіри у теплорегуляції. Хвороби та ураження шкіри. Гігієна шкіри.

Основні поняття теми: властивості рецепторів, аналізатори — зоровий, слуховий, дотиковий, нюховий, смаковий, вестибулярний; око, вухо, шкіра, ніс, рот, рецептори шкіри і больова чутливість, рефлекси вестибулярного апарата, будова ока, оптична система ока, акомодация, астигматизм, гострота зору, бінокулярний зір, світосприймаючий апарат ока, порушення колірного зору, механізм сприйняття звуку, вестибулярний апарат; теплорегуляція, терморегуляція, хвороби шкіри, ураження шкіри.

Тема 8. Вплив алкоголю та інших наркотиків на організм.

Поняття «алкоголь», «наркотики», «наркоманія». Вплив алкоголю та інших наркотиків на дитячий організм. Стадії алкоголізму. Фізіологічна (фізична) залежність від алкоголю та інших наркотиків. Абстинентний синдром. Психічна залежність від алкоголю та інших наркотиків. Ретардація.

Основні поняття теми: алкоголь, наркотики, алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління, ейфорія, фізіологічна (фізична) залежність, психічна залежність, ретардація, абстинентний

синдром (абстиненція).

Змістовий модуль III. Педіатрія - наука про здорову і хвору дитину, її місце в системі загальної медицини.

Тема 9. Педіатрія як наука

Педіатрія — наука про здорову і хвору дитину, її місце в системі загальної медицини. Основні етапи розвитку педіатрії. Внесок українських вчених у розвиток педіатрії. Основні закони, спрямовані на поліпшення охорони здоров'я матері та дитини. Система організації медичної допомоги дитині. Дитячі заклади охорони здоров'я. Організація профілактичної та лікувальної допомоги дітям.

Педіатрична діагностика — інструмент оцінки якості і кількості здоров'я. Цілі та задачі педіатричної діагностики здоров'я. Сутність кількісного підходу до оцінки здоров'я. Групи показників, що застосовуються для оцінки здоров'я. Оцінка та самооцінка здоров'я, критерії здоров'я. Основні проблеми в оцінці здоров'я.

Огляд дітей різних вікових груп. Оцінювання стану. Вимірювання температури тіла, її графічний запис. Переодягання як елемент загартування, тренування рецепторів шкіри і слизових оболонок, вегетативного апарату й систем теплопродукції до впливу холоду. Гігієнічні вимоги до одягу дитини. Підбір іграшок для дітей різного віку. Оцінювання фізичного і нервово-психічного розвитку та його відповідності віку.

Оцінювання стану шкіри. Визначення основних характеристик шкіри (колір, вологість, температура, чистота шкіри, наявність висипів, тощо), а також змін підшкірно-жирової клітковини (склерема, склередема тощо). Особливості догляду за шкірою у дітей.

Основні поняття теми:

Педіатрія, здоров'я, його складові, екологічні чинники: біотичні, абіотичні, антропогенні, біосфера, її межі, екологія, педіатрична діагностика, критерії здоров'я.

Тема 10. Гіповітаміноз. Рахіт. Гіпокальціємічний синдром у дітей. Алергічні захворювання. Вивчення етіології, симптоматики рахіту.

Основні симптоми гіповітамінозів у дітей, принципи їх лікування та профілактики. Поняття про етіологію, патогенез, клінічні прояви різних форм алергічних захворювань, особливості діагностики, методи лікування хворих. Догляд: особливості антиалергійної дієти, ведення харчового щоденника, проведення лікувальних ванн. Знання методів профілактики діатезів (антенатальної та постнатальної). Диспансерний облік. Надання невідкладної домедичної допомоги при гострих алергічних станах (кропив'янка, набряк Квінке, анафілактичний шок).

Тема 11. Захворювання органів травлення в дітей. Захворювання органів дихання. Захворювання серцево-судинної системи.

Місце захворювань органів травлення в патології дітей. Значення порушення режиму харчування, спадковості у виникненні захворювань.

Загальні уявлення про етіологію, клінічні прояви, діагностику, лікування гастритів, виразкової хвороби шлунку, дуоденіту, ентероколіту, коліту. Особливості перебігу захворювань у дитячому віці. Організація догляду за дітьми.

Поняття про основні види гельмінтозів. Аскаридоз, Ентеробіоз. Проведення санітарно-гігієнічних заходів у дитячих установах з метою профілактики гельмінтозів.

Захворювання органів дихання, їхнє місце в патології дитячого віку. Поняття про причини, клінічні прояви, діагностику, лікування, профілактику гострого риніту, отиту, фарингіту, ларингіту, трахеїту. Особливості перебігу цих захворювань у дітей. Надання допомоги при гострому стенозуючому ларинготрахеїті і гіпертермії. Ознайомлення з симптоматикою різних форм ангіни, хронічного тонзиліту. Диспансерний нагляд. Профілактика захворювань.

Частота природжених вад серця в дітей. Неприятливі чинники, які впливають на ембріогенез. Поняття про класифікацію вад серця. Клінічні прояви вад серця, які трапляються найчастіше.

Частота природжених вад серця в дітей. Неприятливі чинники, які впливають на ембріогенез. Поняття про класифікацію вад серця. Клінічні прояви вад серця, які трапляються найчастіше.

Характеристика анемій. Особливості перебігу анемій у дітей віком до року. Вивчення причин, клінічних проявів та діагностики. Антенатальна і постнатальна профілактика анемій, принципи лікування. Догляд за хворими. Дієтотерапія.

Поняття про лейкоз. Сучасні методи лікування. Диспансерне спостереження. Геморагічні діатези: геморагічний васкуліт (хвороба Шейлейна—Геноха), тромбоцитопенічна пурпура, (хвороба Верльгофа), гемофілія.

ТЕМА 12. Загальна характеристика інфекційного процесу. Імунопрофілактика дитячих інфекційних захворювань. Гострі респіраторні вірусні інфекції.

Характеристика інфекційного процесу, його форми, циклічний перебіг. Розвиток специфічного імунітету. Профілактика інфекційних хвороб специфічна і неспецифічна. Календар профілактичних щеплень. Методи підвищення імунітету в дітей. Профілактика і лікування ускладнень, пов'язаних зі щепленнями.

Особливості перебігу інфекційних захворювань у дітей. Коронавірус (COVID-19) у дітей: профілактика інфікування і поширення серед дітей. Основні симптоми та перебіг хвороби у дітей різного віку. Ускладнення коронавірусної інфекції. Поради для батьків під час карантину від МОЗ України та рекомендації ВООЗ. Гострі респіраторні вірусні інфекції (грип, парагрип, аденовірусні інфекції). Особливості протікання захворювання у дітей різних вікових груп. Уявлення про загострення, рецидиви, суперінфекцію. Значення ранньої діагностики для запобігання поширенню інфекції.

4. Структура навчальної дисципліни для денної та заочної форми навчання

Назви змістовних модулів і тем	Разом	кількість годин							
		денна форма				заочна форма			
		Ауд.	у тому числі			Ауд.	у тому числі		
			л	п	с.р.		л	п	с.р.
Змістовий модуль I. Вікова фізіологія органів і систем організму									
Тема 1. Загальні закономірності росту та розвитку організму	13	5	4	1	8	3	1	2	12
Тема 2. Вікові	13	5	4	1	8	1	1		12

Назви змістовних модулів і тем	Разом	кількість годин							
		денна форма				заочна форма			
		Ауд.	у тому числі			Ауд.	у тому числі		
			л	п	с.р.		л	п	с.р.
особливості опорно-рухового апарату, його гігієна									
Тема 3. Вікові особливості та гігієна серцево-судинної і дихальної систем.	13	5	4	1	8	1	1		12
Тема 4. Вікові особливості травлення, обміну речовин і енергії. Гігієна сечовидільної системи	13	5	4	1	8	1	1		12
Тема 5. Залози внутрішньої секреції, вплив гормонів на ріст і розвиток організму	13	5	4	1	8	1	1		12
Разом за змістовим модулем 1	65	25	20	5	40	7	5	2	60
Змістовий модуль 2. Біологічні основи поведінки людини. Вища нервова діяльність									
Тема 6. Вікові особливості функцій нервової системи. Вища нервова діяльність	11	5	4	1	6	3	1	2	10
Тема 7. Вікова фізіологія і гігієна аналізаторів. Фізіологія і гігієна шкіри	11	5	4	1	6	1	1		10
Тема 8. Вплив алкоголю та інших наркотиків на дитячий організм	11	5	4	1	6	1	1		10
Разом за змістовим модулем 2	33	15	12	3	18	5	3	2	30
Змістовий модуль 3. Педіатрія — наука про здорову і хвору дитину, її місце в системі загальної медицини.									
Тема 9. Педіатрія як наука	13	5	4	1	8	3	1	2	12
Тема 10. Алергічні захворювання. Гіповітаміноз. Рахіт.	13	5	4	1	8	1	1		10
Тема 11. Захворювання органів травлення, дихання, органів серцево-судинної системи.	13	5	4	1	8	1	1		10

Назви змістовних модулів і тем	разом	кількість годин							
		денна форма				заочна форма			
		Ауд.	у тому числі			Ауд.	у тому числі		
			л	п	с.р.		л	п	с.р.
Тема 12. Загальна характеристика інфекційного процесу. ГРВІ.	13	5	4	1	8	1	1		10
Разом за змістовим модулем 3	52	20	16	4	32	6	4	2	10
Усього годин	150	60	48	12	90	18	12	6	132

5. Темі лекційних занять

з/п	Назва теми	Кількість годин		Макс. к-ть балів
		Денне відділення	Заочне відділення	
1.	Поняття росту і розвитку. Вплив середовища на ріст і розвиток. Вікова періодизація. Акселерація — прискорення фізичного розвитку дітей (поняття і причини). Рівні організації організму людини: клітинний, тканинний, органний, системи органів (фізіологічні та функціональні системи органів), організмий. Основи цитології.	4	1	1
2.	Значення опорно-рухової системи. Загальні відомості про скелет (форма, з'єднання, будова і хімічний склад кісток) ріст кісток, частини скелета. М'язова система. Види м'язів. Постава та її різновиди. Причини неправильної постави.	4	1	1
3.	Внутрішнє середовище організму. Значення крові, склад крові (плазма, формені елементи — еритроцити, лейкоцити, тромбоцити). Зсідання крові як захисна реакція організму. Імунітет. Роль І. І. Мечникова у створенні вчення про імунітет. Формування імунних реакцій у процесі розвитку дитини. Органи кровообігу: серце і судини. Будова і робота серця. Регуляція кровообігу. Рефлекторні впливи на діяльність серця і судин. Гуморальна регуляція кровообігу. Вікові особливості органів кровообігу. Гігієна серцево-судинної системи дошкільників. Значення дихання. Будова органів дихання (носоглотка, гортань, трахея і бронхи, легені).	4	1	1
4.	Значення травлення. Система органів травлення. Травлення в ротовій порожнині, шлунку, кишечнику. Утворення і виділення жовчі. Скорочення кишок. Рефлекторна регуляція рухів травного тракту. Всмоктування в шлунково-кишковому тракту. Захисна	4	1	1

	властивість травного тракту.			
5.	Ендокринологія. Залози внутрішньої секреції: поняття, місцерозміщення, гормони. Вплив гормонів на ріст і розвиток організму. Гіперфункція та гіпофункція залоз внутрішньої секреції.	4	1	1
6.	Значення, загальний план будови і властивості нервової системи. Складність рефлекторної діяльності. Взаємодія процесів збудження і гальмування та їх єдність. особливості нервової системи дитини. Спинний мозок, будова і функції. Спинномозкові нерви, нервові сплетіння. Стовбур головного мозку. Мозочок. Соматична і вегетативна нервова система. Великі півкулі головного мозку. Рефлекторна діяльність кори великих півкуль головного мозку.	4	1	1
7.	Значення аналізаторів. Зоровий аналізатор та його вікові особливості. Слуховий аналізатор та його вікові особливості. Нюховий, смаковий, дотиковий, вестибулярний аналізатори та їхні вікові особливості. Взаємодія і взаємний вплив аналізаторів. Гігієна органів зору і слуху. Будова та функції шкіри	4	1	1
8.	Поняття «алкоголь», «наркотики», «наркоманія». Вплив алкоголю та інших наркотиків на дитячий організм. Стадії алкоголізму. Фізіологічна (фізична) залежність від алкоголю та інших наркотиків.	4	1	1
9.	Педіатрія — наука про здорову і хвору дитину, її місце в системі загальної медицини. Основні етапи розвитку педіатрії. Внесок українських вчених у розвиток педіатрії. Основні закони, спрямовані на поліпшення охорони здоров'я матері та дитини. Система організації медичної допомоги дитині. Дитячі заклади охорони здоров'я. Організація профілактичної та лікувальної допомоги дітям. Педіатрична діагностика — інструмент оцінки якості і кількості здоров'я. Цілі та задачі педіатричної діагностики здоров'я. Сутність кількісного підходу до оцінки здоров'я. Групи показників, що застосовуються для оцінки здоров'я. Оцінка та самооцінка здоров'я, критерії здоров'я. Основні проблеми в оцінці здоров'я.	4	1	1
10.	Основні симптоми гіповітамінозів у дітей, принципи їх лікування та профілактики Поняття про етіологію, патогенез, клінічні прояви різних форм алергічних захворювань, особливості діагностики, методи лікування хворих. Догляд: особливості антиалергійної дієти, ведення харчового щоденника, проведення лікувальних ванн.	4	1	1
11.	Загальні уявлення про етіологію, клінічні прояви, діагностику, лікування гастритів, виразкової хвороби шлунка, дуоденіту, ентероколіту, коліту. Особливості перебігу захворювань у дитячому віці. Організація догляду за дітьми. Захворювання органів дихання, їхнє місце в патології дитячого віку. Поняття про причини, клінічні прояви, діагностику, лікування, профілактику гострого риніту, отиту, фарингіту, ларингіту, трахеїту. Особливості перебігу цих захворювань у дітей. Надання допомоги	4	1	1

	при гострому стенозуючому ларинготрахеїті і гіпертермії. Ознайомлення з симптоматикою різних форм ангіни, хронічного тонзиліту. Диспансерний нагляд. Профілактика захворювань. Частота природжених вад серця в дітей. Неприятливі чинники, які впливають на ембріогенез. Поняття про класифікацію вад серця. Клінічні прояви вад серця, які трапляються найчастіше.			
12.	Характеристика інфекційного процесу, його форми, циклічний перебіг. Розвиток специфічного імунітету. Профілактика інфекційних хвороб специфічна і неспецифічна. Календар профілактичних щеплень. Методи підвищення імунітету в дітей. Профілактика і лікування ускладнень, пов'язаних зі щепленнями.	4	1	1
Разом		48	12	12

6. Теми практичних занять

з/п	Назва теми	Кількість годин		Макс. к-ть балів
		Денне відділення	Заочне відділення	
1	Загальні закономірності росту та розвитку дітей і підлітків. Оцінка фізичного розвитку дітей.	1	2	4
2	Значення опорно-рухового апарату та його вікові зміни. Визначення постави у дітей. Практична робота	1		4
3	Вікові особливості серцево-судинної системи. Оцінка функціонального стану серцево-судинної системи	1		2
4	Вікові особливості травної системи	1		2
5	Вікові особливості ендокринної системи	1		2
6	Вікові особливості вищої нервової діяльності	1	2	2
7	Вікові особливості зорового аналізатора. Гігієна зору.	1		2
8	Рухова активність і здоров'я. Попередження сколіозу і плоскостопості.	1		2
9	Сутність кількісного підходу до оцінки здоров'я. Групи показників, що застосовуються для оцінки здоров'я. Оцінка та самооцінка здоров'я, критерії здоров'я.	1	2	2
10	Захворювання серцево-судинної системи. Природжені вади серця й судин.	1		2
11	Захворювання органів дихання. Гострий риніт, фарингіт, трахеїт, ларингіт. Стенозуювальний ларинготрахеобронхіт Ангіна. Хронічний тонзиліт	1		2
12	Загальна характеристика інфекційного процесу. Імунопрофілактика дитячих інфекційних захворювань. Гострі респіраторні вірусні інфекції. Грип. Парагрип. Аденовірусна інфекція. Гемофільна інфекція	1		2
Разом		12	6	28

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин		Макс. к-ть балів Денне/заочне
		Денне відділення	Заочне відділення	
1	Історія розвитку вікової фізіології як науки.	8	12	2/5
2	Причини пошкодження опорно-рухового апарату. Перша допомога при пошкодженнях опорно-рухового апарату. Гігієнічні вимоги до навчальних занять у школі. Гігієнічні вимоги до поліграфічного оформлення книжок, наочних посібників і навчального приладдя та технічних засобів навчання.	8	12	2/5
3	Причини розладу та зупинки дихання. Реанімаційні заходи при зупинці дихання.	8	12	2/5
4	Профілактика харчових отруєнь.	8	12	2/5
5	Хвороби ендокринної системи.	8	12	2/5
6	Розумова працездатність дитини. Особливості розумової і фізичної праці дошкільників різного віку.	6	10	2/5
7	Гігієнічні аспекти збереження органів зору.	6	10	2/5
8	Класифікація наркотичних речовин та їхній вплив на організм.	6	10	2/5
9	Огляд дітей різних вікових груп. Оцінювання стану. Вимірювання температури тіла, її графічний запис. Переодягання як елемент загартування, тренування рецепторів шкіри і слизових оболонок, вегетативного апарату й систем теплопродукції до впливу холоду. Гігієнічні вимоги до одягу дитини. Підбір іграшок для дітей різного віку. Оцінювання фізичного і нервово-психічного розвитку та його відповідності віку. Оцінювання стану шкіри. Визначення основних характеристик шкіри (колір, вологість, температура, чистота шкіри, наявність висипів, тощо), а також змін підшкірно-жирової клітковини (склерема, склередема тощо). Особливості догляду за шкірою у дітей.	8	12	1/5
10	Догляд: особливості антиалергійної дієти, ведення харчового щоденника, проведення лікувальних ванн. Знання методів профілактики діатезів (антенатальної та постнатальної). Диспансерний облік. Надання невідкладної домедичної допомоги при гострих алергічних станах (кропив'янка, набряк Квінке, анафілактичний шок).	8	10	1/5
11	Частота природжених вад серця в дітей. Несприятливі чинники, які впливають на ембріогенез. Поняття про класифікацію вад серця. Клінічні прояви вад серця, які трапляються найчастіше. Частота природжених вад серця в дітей. Несприятливі чинники, які впливають на	8	10	1/5

	ембріогенез. Поняття про класифікацію вад серця. Клінічні прояви вад серця, які трапляються найчастіше. Характеристика анемій. Особливості перебігу анемій у дітей віком до року. Вивчення причин, клінічних проявів та діагностики. Антенатальна і постнатальна профілактика анемій, принципи лікування. Догляд за хворими. Дієтотерапія. Поняття про лейкоз. Сучасні методи лікування. Диспансерне спостереження. Геморагічні діатези: геморагічний васкуліт (хвороба Шейлейна—Геноха), тромбоцитопенічна пурпура, (хвороба Верльгофа), гемофілія.			
12	Особливості перебігу інфекційних захворювань у дітей. Коронавірус (COVID-19) у дітей: профілактика інфікування і поширення серед дітей. Основні симптоми та перебіг хвороби у дітей різного віку. Ускладнення коронавірусної інфекції. Поради для батьків під час карантину від МОЗ України та рекомендації ВООЗ. Гострі респіраторні вірусні інфекції (грип, парагрип, аденовірусні інфекції). Особливості протікання захворювання у дітей різних вікових груп. Уявлення про загострення, рецидиви, суперінфекцію. Значення ранньої діагностики для запобігання поширенню інфекції.	8	10	1/5
Разом:		90	132	20/60

8. Методи навчання

Методи навчання – взаємодія між викладачем і студентами, під час якої відбувається передача та засвоєння знань, умінь і навичок від викладача до студента, а також самостійної та індивідуальної роботи студента.

При проведенні визначених планом видів занять використовуються такі методи:

- словесні (бесіда, пояснення, розповідь, інструктаж);
- наочні (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження);
- практичні (вправи, практичні роботи, дослідні роботи).

За організаційним характером навчання:

- методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю та самоконтролю у навчанні;
- бінарні (посднання теоретичного, наочного практичного...) методи навчання.

За логікою сприймання та засвоєння навчального матеріалу:

індуктивно-дедукційні, репродуктивні, прагматичні, дослідницькі, проблемні тощо.

Методи навчання відповідно до програмних результатів:

лекція, проблемне навчання, портфоліо;
навчальна дискусія; робота в малих групах, «займи позицію»; есе;
інструктаж; індивідуальні роботи, метод проектів;
проблемне навчання, робота в малих групах, презентація.

9. Методи контролю

Лекція: вхідне тестування, попереднє усне чи письмове опитування, фронтальне опитування, вибіркове усне опитування.

Практичне заняття: співбесіда, дискусія, мозковий штурм, усне та письмове опитування, тестування, вирішення задач, захист доповідей (рефератів), діалог, письмова

модульна робота (проміжний контроль).

Самостійна робота студентів: перевірка конспекту, перевірка відповідей на проблемні питання, опитування на семінарському занятті.

Поточний контроль: проведення практичних занять, відпрацювання академічних заборгованостей.

Модульний контроль: включає до себе перевірку засвоєння матеріалу вибіркових тем курсу згідно з тематичним планом шляхом виконання самостійних та практичних завдань.

Підсумковий контроль: проводиться з метою оцінки результатів навчання та здійснюється у формі проведення семестрового екзамену в обсязі навчального матеріалу, визначеного робочою програмою, і в терміни, встановлені навчальним планом.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Денна форма навчання

<i>Номер теми</i>	<i>Кількість балів</i>			
	<i>лекції</i>	<i>практичні</i>	<i>самостійна робота</i>	<i>Всього</i>
Тема 1	1	4	2	7
Тема 2	1	4	2	7
Тема 3	1	2	2	5
Тема 4	1	2	2	5
Тема 5	1	2	2	5
Тема 6	1	2	2	5
Тема 7	1	2	2	5
Тема 8	1	2	2	5
Тема 9	1	2	1	4
Тема 10	1	2	1	4
Тема 11	1	2	1	4
Тема 12	1	2	1	4
<i>Разом</i>	<i>12</i>	<i>28</i>	<i>20</i>	<i>60</i>
<i>Іспит</i>				<i>40</i>
<i>Всього</i>				<i>100</i>

Заочна форма навчання

<i>Номер теми</i>	<i>Кількість балів</i>			
	<i>лекції</i>	<i>практичні</i>	<i>самостійна робота</i>	<i>Всього</i>
Тема 1			5	5
Тема 2			5	5
Тема 3			5	5
Тема 4			5	5
Тема 5			5	5
Тема 6			5	5
Тема 7			5	5
Тема 8			5	5
Тема 9			5	5
Тема 10			5	5
Тема 11			5	5
Тема 12			5	5
<i>Разом</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>60</i>	<i>60</i>
<i>Іспит</i>				<i>40</i>
<i>Всього</i>				<i>100</i>

11. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всівиди навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		Для екзамену, курсового проекту (роботи), практики відмінно	Для заліку
90-100	A	добре	зараховано
82-89	B		
74-81	C		
64-73	D		
60-63	E	задовільно	Не зараховано з можливістю повторного складання
35-59	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	
0-34	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

Складові навчально-методичного комплексу дисципліни

- 1) робоча програма навчальної дисципліни;

- 2) плани практичного заняття;
- 3) конспект лекцій;
- 4) методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи з навчальної дисципліни;
- 5) питання для проведення екзамену.

Додаткова частина Комплексу

включає решту навчально-методичних матеріалів забезпечення освітнього процесу, а саме:

- 1) навчальні посібники, підручники, підготовлені науково-педагогічними працівниками кафедри;
- 2) методичні рекомендації до проведення семінарських занять;
- 3) методичні рекомендації щодо організації самостійної та індивідуальної роботи з навчальної дисципліни здобувачів денної форми навчання;
- 4) відомості щодо забезпечення здобувачів навчальною та методичною літературою (фонди бібліотек кафедри);
- 5) окремі методичні розробки до проведення занять із використанням тренінгових, ігрових технологій та інших активних форм навчання;
- 6) збірки тестових завдань;
- 7) дидактичні матеріали (роздаткові, наочні матеріали, зразки документів, макети матеріалів тощо);
- 8) інші навчально-методичні матеріали.

13. Питання до екзамену

1. Предмет і завдання курсу «Вікова фізіологія і педіатрія»
2. Ріст і пропорції тіла на різних вікових етапах розвитку людини
3. Вікова періодизація розвитку дитини, її відносність
4. Рівні організації організму людини
5. Будова клітини. Основні процеси життєдіяльності клітини.
6. Вплив середовища на ріст і розвиток дитини.
7. Будова і значення опорно-рухової системи людини. Вікові особливості розвитку скелета у дітей.
8. Будова, функції та вікові особливості розвитку органів травлення людини.
9. Обмін речовин як основна функція життя. Вітаміни, їх значення.
10. Характеристика кровоносної системи. Органи кровообігу та їх вікові особливості
11. Будова і робота серця. Регуляція кровообігу. Вікові особливості крові і кровообігу. Профілактика та перша допомога при кровотечах.
12. Загальний план будови та функціонування сенсорних систем. Будова аналізатора за І. П. Павловим.
13. Взаємодія і взаємний вплив аналізаторів.
14. Загальний план будови та значення нервової системи людини.
15. Умовні і безумовні рефлексії. Гальмування умовних рефлексіїв.
16. Особливості вищої нервової діяльності дітей різних вікових груп.
17. Загальна характеристика ендокринної системи, її вплив на ріст, розвиток і забезпечення гомеостазу організму.
18. Вплив гормонів на ріст і розвиток організму. Гіперфункція та гіпофункція залоз внутрішньої секреції.
19. Статеві залози. Стадії статевого дозрівання у хлопців і дівчат.
20. Шкіра людини, її роль у терморегуляції.
21. Гігієна розумової діяльності. Вимоги до складання розкладу занять у закладах дошкільної освіти.
22. Імунітет, форми і види імунітету. Щеплення у дітей.

23. Постава. Ознаки правильної постави. Порушення постави у дітей і їхпрофілактика.
24. Гіподинамія та її наслідки для дитячого організму. Рухова активність і здоров'я дітей дошкільного віку.
25. Вплив фізичних вправ на опорно-рухову систему організму. Гігієнаопорно-рухового апарату дошкільнят.
26. Природа і значення сну. Гігієна сну дитини.
27. Гігієна дитячого одягу та взуття.
28. Гігієнічні вимоги та догляд за шкірою, нігтями і волоссям дітей.
29. Гігієна шкіри. Загартовування організму дітей .
30. Режим харчування дітей. Гігієна харчування дітей .
31. Профілактика харчових отруєнь.
32. Гігієна сечовидільної системи.
33. Гігієнічні аспекти збереження органів зору дошкільнят.
34. Гігієнічні аспекти збереження органів слуху дошкільнят.
35. Перевтома як патологічний стан, заходи щодо її запобігання та режим дня дошкільнят.
36. Шкідливий вплив алкоголю на ріст і розвиток організму.
37. Вплив алкоголю та інших наркотиків на дитячий організм.
38. Вплив паління на органи дихання дитини.
39. Здоров'я як провідна категорія педіатрії. Складові здоров'я.
40. Структурна організація організму людини.
41. Основні життєві процеси організму людини.
42. Залежність організму людини від екологічних чинників.
43. Групи екологічних чинників, їх вплив на здоров'я людини.
44. Основні віхи розвитку ставлень до здоров'я у ХХ столітті.
45. Вплив спадковості на здоров'я людини.
46. Основні групи збудників інфекційних захворювань, їх характеристика.
47. Фізичне здоров'я, його сутність і сучасні підходи до його кількісної діагностики.
48. Біологічні ритми в живих системах, їх врахування в режимі роботи закладу дошкільної освіти.
49. Харчування сучасної людини з позиції педіатрії.
50. Анатомо-фізіологічні особливості кісткової системи. Профілактика і лікування хворих на рахіт.
51. Гострі розлади травлення у дітей раннього віку. Етіологія. Клінічні прояви. Лікування. Профілактика. Догляд.
52. Алергійні захворювання. Етіологія. Клінічні прояви. Лікування. Профілактика. Догляд.
53. Анатомо-фізіологічні особливості органів дихання. Стенозувальний ларинготрахеобронхіт. Етіологія. Клінічна картина. Невідкладна допомога.
54. Анатомо-фізіологічні особливості органів кровообігу. Природжені вади серця, судин. Етіологія. Клінічні прояви. Лікування. Профілактика. Догляд.
55. Анатомо-фізіологічні особливості кровотворної системи. Анемія у дітей раннього віку. Етіологія. Клінічна картина. Лікування. Профілактика. Догляд.
56. Імунопрофілактика інфекційних хвороб. Календар профілактичних щеплень.
57. Грип. Етіологія. Клінічні ознаки. Лікування. Профілактика. Догляд.
58. Аденовірусна інфекція. Етіологія. Клінічні ознаки. Лікування. Профілактика. Догляд. Туберкульоз. Характеристика. Етіологія. Віраж. Специфічна профілактика.
59. Носова кровотеча. Невідкладна допомога на догоспітальному етапі.

14. Рекомендована література

Базова

1. Аносов І. П., Хоматов В. Х. та інші. Вікова фізіологія з основами шкільної гігієни: підручник. Мелітополь : ТОВ Видавничий будинок ММД, 2008. 433 с.
2. Вайда Т. С. Долікарська допомога: навч. посіб. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 874 с.
3. Войціцький В. М. та ін. Біологія : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Кондор, 2007.
4. Грибан В. Г. Валеологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 214 с.
5. Медико-біологічні основи валеології: Навчальний посібник /За ред. П. Д. Плахтія – Кам'янець-Подільський : Вид. Кам'янець- сучасних інформаційних технологій та візуальних мистецтв, 2003. 202 с.
6. Мойсак О. Д. Основи медичних знань і охорони здоров'я : навч. посіб. 5-е видання, виправлене та доповнене. Київ : Арістей. 2008.
7. Педіатрія: практичні навички : навчально-методичний посібник / Н. О. Курдюмова, Т. Г. Поліщук. — 2-е видання ВСВ, «Медицина» : 2023. 328 с.
8. Педіатрія з курсом інфекційних хвороб та основами імунопрофілактики : підручник За ред. С. К. Ткаченко, Р. І. Поцюрка. - К. : Медицина, 2014. 552 с
9. Чайченко Г. М., Цибенко В. О., Сокур В. Д. Фізіологія людини і тварин. Київ : Вища школа, 2003. 463 с.
10. Філімонов В. І. Фізіологія людини : підручник. Київ : «Медицина», 2008. 814 с.
11. Фізіологія / за ред. проф. В. Г. Шевчука. Вінниця : Нова книга, 2012. 452 с.

Допоміжна

1. Даценко І. І., Габович Р. Д. Профілактична медицина: загальна гігієна з основами екології : підруч. для студент мед. ВНЗ, вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ : Здоров'я, 2004. 788 с
2. Маруненко І. М., Неведомська Є. О., Бобрицька В. І. Анатомія і вікова фізіологія з основами шкільної гігієни : Курс лекцій для студ. небіол. спец. вищ.пед. навч. закл. Київ : Професіонал, 2003. 480 с.
3. Мотузний В. О. Біологія людини : навчальний посібник. Київ : НАУ, 2007. 216 с.
4. Тахтарова І. К., Олійник В. П., Захарова А. О. Основи медичних знань : навчальний посібник. Миколаїв, 2009. 279 с.
5. Основи медичних знань. Анатомія та фізіологія дитячого організму. Вікова фізіологія і шкільна гігієна. Валеологія : навчально-методичний посібник / Н. І. Коцур та ін. Переяслав-Хмельницький : О. М. Лукашевич, 2014. 463 с.
6. Старушенко Л. І. Анатомія та фізіологія людини. Київ : Здоров'я, 2003. 336 с.

Інформаційні джерела:

1. Основи біології та генетики людини: курс лекцій. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/17785>
2. Портал «Лікар для всіх». URL: <http://www.likar.info/>
3. Валецька Р. О. Основи медичних знань. URL: <http://www.twirpx.com/file/1198103/>
4. Медичні бібліотеки онлайн. URL: <https://medlib.bsmu.edu.ua/informatsijni-resursy/biblioteki-on-lajn/>